

فهزای رۆشنبیری کوردی

سه لاج جه لال

له کوپوه دهست پێبکهین له بواری رۆشنبیری کوردی؟ له م بارودوخه زهمه نیککی به بی ناگایی برپوه، ئهرك و گرنگی میدیایی چون پهبوه ندیان بهوانی تروه بهرجهسته کردوه؟ له روداوه میژویی و کودهتا تهنتولۆژیه کاندای چی خویندنهوه و ناماده کاریهك کراوه؟ چون به پوری روداوه کانی واقیعدا کراوه تهوه و بهرهمه پیتان له فهزا و پانتاییه کاندای دهکات؟

لهقهیرانی ون بونی روخسار و مهرگی جه دهل و مهعریفه یه دا چون رهش له سپی جیسا بکهینهوه؟ په یام و گرنگی رۆشنبیری و رۆشنبیر چییه؟ ئیستا بههمو داهینه و گروگالکهریک دهگوتیت رۆشنبیر و نوسه.

میدیا پێشپرکی گۆزان کاری و دهرخستنی نادیارو زانیاری نوێ و هوشیارکردنهوه و عهقلیهتی گفت و گوکهر لهسه ر روداو و په یوهندی و نامراز و هۆکاره کانی گه یاندن و لیک تیگه یشتن له ههلویت و نهزمون و فهریی شیواز و مامه لهی گشتگیری و دۆزینهوهی زمانی نوێ دهخاته ژیر شهپولی برکردنهوه و گومان بو گۆزانی بنه رتهی.

کاری رۆشنبیر خویندنهوه و گۆرینی وینهی خوی و کیشهیه له گه ل فیکری خویدا، تیکشکاندن تهبابیه له گه ل دهسه لات، ههلویتسته کردنه لهو شتهی بری لیده کهینهوه، شه ری ئیستاش جهنگی گۆزانکاریه له دهستور و یاسا و پێشکهوتن و داهینان و ئیشکردن و خودۆزینهوه و پێشپرکی و رای جه ماوه رییه.

نه دهسه لات بو ره خنه هه یه و نه وه هم بو رۆشنبیری و نه خستنه سه ر و جه ده لیک بو زانیاری و خویندنهوهی روداوی رۆژانه و ئه رکی تری رۆژنامه نویسی هه وال و داهینانی رۆشنبیری هه یه، رۆشنبیر چاویکی تره بو سیاسی و پرۆژه یه کی جیگره بو و په یوهندی راسته وخو و ناراسته وخوی به کیشهی فیکری و سیاسی و کومه لایه تی و نابوری و هه مو هیزی جولانه وه و په یوهندی و گۆزان له گه ل سروشت و واقیعدا . به دۆزینهوه و دهرخستنی کردار و موماره سه و هه لویتسته کانه وه.

ناشکرایه له کادری حیزبیکه وه هه تا ماموستا و پزیشک و فه رمانبه ر و ریکخراوه پێشه ییه کان و . . تاد رۆشنبیرن، وه کو (عه لی حه رب) نامازه ی پیده کات:

(رۆشنبیری به مانا گشتگیریه کهی دروست کردنی ژیان و کارکردنه له سه ر سروشت، شیوه یه که له شیوه کانی گه یاندن و ئالوگۆز، به م واتایه مروثه بی رۆشنبیری ناییت. ئه گه ر له کهسانی کاری فیکری بیت یان له کهسانی کاری دهستی، له بنه رته دا مروثه به بی فیکر نیه). 1. 38

تویژه کانی رۆشنبیری زور ئاست ده گرنه وه، کامه یه داهینه و ئه رک و سیفات ه کانی؟ ئه وان هی ئه رکی گۆزانیان له ته ستودایه و به فیکره کانیان ئیمه و جیهان ده گۆرن؟ چون له پانتاییه کانی فیکر و مهعریفه دا کار ده کهن؟ کام نامه یه یان پێیه بو ئیستا و ئاینده؟ چون ده روانه به جیهانی بون؟ چون دیوار و به ربه سه ته کان تیکده شکینن؟ چون ده ماخه نه ناو گومان و برکردنه وه و پرسیاره وه .

کاری بیرمه ند تیپه راندن و خستنه سه ر و ده ستنیشانکردنی گرفت و قهیرانه کان و کیشه و مملانی و نادیار و شته ونه کان و دامه زراندنی چه مکی نوێ و تیکشکاندن چه مکی باوه کیشهی له گه ل فیکری خویدایه و هه ولی دامه زراندنی ده سه لاتی رۆشنبیری ده دات.

هه مو دهسه لاتیکی دیموکراتی زیاتر بایه خیان بهم هه لئار ددهیهی رۆشنبیری داوه (لینین) (پوشکین) به واقعی تر و باشر ده زانیت له (مایکوفسکی) ئەو به دهنگی شوێشی برولیتاریا له قه لئه م ده دات، دواى سه رکه وتنى شوێش ده پوکیتته وه.

چاویک به زۆر له و نوسینانه دا بخشین له رۆژنامه کوردیه کاندایا لاده بنه وه، جگه له نوسینی سه رپیی هیچی تر نین، توانای به دوا داچون و پرسیار و خویندنه وهی رابردو ئیستا و به دوا داچونی ره و داو دایه لوگیان نیسه. زۆر چاویکه وتن له که ناله کان گۆنگره کانیا ن هیچ مانا و شیواز و جه وه هری پرسیاریا ن تیا دا نیه، میدیا و بلا و کراوه ی نازاد نیه.

ئه رکی رۆشنبیر گۆپینی واقع و به ره و پیشبردنیه تی، شکاندنی به ره به سته کانی فیکری چه ق به ستو دیواری تاریک و سنوره. که سی پرسیار که ره ئەوهی ده بخوینیتته وه ده یگۆپیتته وه بو پڕۆیه کی به ره مه یین. بو ئه رکه مه عریفیه کانی. یا خود پیگه ی له پڕۆیه ی گرنگی گۆرانکاریه کاندایا؟

میدیا ی کوردی ئاسوی مه عریفیا ن نه کردو ته وه و پرسیاریا ن نه هینا وه ته ئارا وه، زۆره ی لاپه ره کان به با سه سا وه کانی میژوو پالئه وانیتتی و هه لدانه وه ی لاپه ره زانرا وه کانی رابردو برین کولاندنه وه و هتد. ره ش دهنه وه. ده بو به پرسیار و به دوا داچون و گه پران پڕبکر دایه ته وه. به زانیا ری و دا هینان و به جیهانی بون.

چی به دوا داچونیک بو جوتیارانی کورد کرا؟ چون وه زا ره تی کشتوکال و پیشه سازی و نا وه دان کردنه وه و کاره با یا ن خستو ته ژیر پرسیاره وه؟ ئەی بو کیشه کۆمه لایه تیه کان و شارستانی و کریکارانی مه عریفه و راگه یاندن چی کرا وه؟ له سه دان پرسیا ری گرنگ روبه رومان دهنه وه له کیشه ئه نتولۆژی و مه عریفیه کاندایا.

نایا کۆمه لگه ی کوردی ئیستا له چی ناستیکدایه؟ چی قوتا غینکی له گه شه سه ندنه کاندایا بریوه؟ به ره و کوی ده چیت؟ کامه یه پیگه ی له مۆدیرنیتته و پیش مۆدیرنیتته و به جیهانی بون، ده کریت کۆمه لگه یه ک به نا و ئەو هه مو گۆرانه بالا یا نه ی ده سه لاتدا تپه رپیت و نه توانیت گۆرانیکی ریشه یی بکات؟ ئەمه ش کاری که سه کانی فیکر و به شه کانی میدیا یی و زانکوکان و نامه کانی ماجستیر و دکتورایه.

بوچی نه توانرا وه به ره و گۆرانکاری بچین؟ ئەمه ش ده گه رپیتته وه بو ده سه لات زۆره ی که سه کانی رۆشنبیری دامه زرا وه کانیان خسته خزمه تی ده سه لاتته وه، به م شیوه یه ش هه میشه بیرو پرسیاریا ن کوشتوو و ئیمه شیا ن کردو ته سه ما که ری پالئه وانیتیه کان، ئەم هه ژانه کاری بواری رۆشنبیری بو بتوانیت ده سه لاتی خو ی هه بییت، هیچ نا ته با ییه ک نه بو وه و ده سه لاتی رۆشنبیریش به رجه سته نه بو وه، ئەویش ده سه لاتی ره مزیه واته ده سه لاتی قسه و نوسینه، به رامبه ر شمشیژ و دارایی وه (علی حرب) ئاماژه ی پیده کات. کورد تا ئیستا به شداری هیچ شوێشیکه ی پیشه سازی و بوژروازی و کشتوکالی و ریشه یی نه کردوو هه رو وه ک (فیصل ده راج) ئەو ره خنه یه له فه زای عه ره بی ده گریت، به رده و ام له جیهان به دا براوی و له ناو خو شدا به دوا که وتویی ما وه ته وه.

میدیا و رۆژنامه و فه زاکانی رۆشنبیری له نا وه ندی قهیرانه کانه وه نه ژیا ونه ته وه هه تا ناکوکی پڕۆژه کان له نیوان ده سه لات و مه عریفه دروست بییت و فه زایه کیان نه خولقاندوو به ره و زمانیکه ی رۆشنبیری و کۆمه لگه یه کی مه ده نی بچین و له دایه لوگی شارستانی و به جیهانی بوندا به شداری بکه یین و به شداری له گۆرانه کانی به جیهاندا بکه یین و به روی واقع و بزوتنه وه و ئالۆزایه کاندایا بکریینه وه. *

له سه ده ی بیر کردنه وه و پیشبینی جهنگی هه ساره و گه ردونی چون بیر بکه یینه وه و چون پرسیاره کاتمان به ره هم به یینین؟ پیشبیرکیی زانسته کان پێوانه ی ژماره یی بریوه و پرسیاریش له سه ر رۆشنبیری کوردی له جیهانی له هه مو ئەو بو شاییه فیکری و مه عریفی و

فەلسەفە و زانستىيەنى ھەيەتتى لە پەيۋەندى و پروژە و كردار و خويىندىنەۋە بەرھەمھېتىناندايە؟ چۆن دەروانىنە شوناس و كەلتور و بەجىھانى بون؟ لاي (على حرب) بەجىھانى بون پىۋىستى خويىندىنەۋەيەكە بە لوچىكى نويگەريانە و مەوداي بونگەرى و بە زمانى روداو و لوچىكى تىگەيشتن مامەلەي لەگەلدا دەكرىت نەك وەكو دۆزەخ يان بەھەشت سەير بكرىت. ئىمەش نەمانتوانىۋە جەدەللىك بەكەين؟ كامەيە ئەو پروژانەي بونەتە ھىللى جياكەرەۋە؟.

چۆن بتوانىن ئىستايەك بو ئايندە ئامادە بەكەين و باس لە شوناسى رۆشنىبىرى بەكەين؟ كاتىك (على حرب) ئامازە بە شوناسنامەي رۆشنىبىرى دەكات:

(دوبارە داھىتەنەۋە و پىنكەپتەنەۋە و بەزانستى كردنى كۆنەۋە و بەكۆمپىوتەر كرنى ئابورىيەكان و بەعەقلىكردنى سىياسىيەكان و بە گەردون كردنى بىرو زانينەكانە). 20۰2.

چۆن ئەو ھەۋرە تارىكانە بىرىن بو گوندى گەردونى؟ ئايا چى پرسىيارىكى زىندو لەدايك بوۋە؟ چۆن بتوانىن لەو گەردەلوانەدا زويەك بدۆزىنەۋە؟ كاتىك پىۋىستمان بەدامەزاندىنەۋەي نوي ھەيە، دەكرىت لەسەر چەمكەكانى ئەمىرۆ خومان دامەزىرتىن؟ لەكاتىكدا رابردومان پىرە لەو تارىكانەي ھىچ جىگە و سنورىكىان نەھىشتوتەۋە لەو زەمەنە درىزانەي داگىركارى و داخراۋى كوردستانەۋە بو كرانەۋە.

لەدەرياي گومان و پرسىيارەۋە و چۆن بچىن بو پىشھات و روداو و ئەگەرەكان؟ ئايندەش لەسەر داھىتەنەكانى ئەمىرۆۋە پىشېبىنى دەكرىت، بە جىھانى بونىش ئەگەرىكە رويەروپەرومان بوتەۋە و تواناي جەدەلى سۋاى نىيە، پرسىيارەكانى ئىستاش توپكارىيەكن لە ئىستا و ئايندە و رابردوماندا و پىۋىستە بە تۋانا و ھىزىكى داھىتەرانە پەريان پىدەين، رۆشنىبىرى زىندو ھەمىشە رەگ و رىشالى خوي دەكاتەۋە و لەگەل روتە ژمارەيى و پىۋانە گەيەندراۋە چركەيىكەي گەردوندا گەشە دەكات و ديوار و ئاستەنگەكان دەپرىت و لە سنورى نەتەۋە و رۆشنىبىرىيەكان دەپەرىتەۋە.

ئىستامان جياۋازە لە رابردو، جىھان بچوك بوتەۋە بو وىنەۋە چەمك و سىمبول و باگراۋى كردن و دۆزىنەۋە، بو شاشەيەك ھەلگى چالاكى و ئاكار و بەھا و ھەلوپىست و بىرو روانىمانە و بە ھەمو مىژو رەنگ بوۋە بە روداو و كارەساتەكانەۋە ھەموى يەك چركەيە.

ئەۋەي گىرگە خويىندىنەۋەي پىگەكانى رۆشنىبىرىيە ئەۋە پەيۋەندىيانەيە بونەتە دارىشتى ئىستايەكى تارىك، ناچارىن بىانېرىن و ئەرك و خالى ۋەرچەرخان بزانىن؟ لە پەيۋەندىيەكان بە جىھانى دەرۋە و ناوخو، لە سىپىنەۋە و نوسىنەۋە، لە كردار و نامە و گەياندىنەكان، لە تارىكى و روناكى، لە لابرەن و بونىدانان، لە ئامراز و ۋەرچەرخان و بەرھەمھېتىن... ھتد.

ۋەھمەكانى رۆشنىبىرى چىيە؟ چۆن مۆدىرنىزم كەلەپورى خويىندوتەۋە؟ ئايا دەتوانىن زەمەنى سەر بە مۆدىرنىزم لە ئەشكەۋتى (جاسەنە) ۋە دىيارى بەكەين (شىخ مەھمودى) رۆژنامەي بانگى ھەقى تيا دەرکرد؟ بەھاۋكىشە بو بونى يەكەم چاپخانە لەچىياكانى لوبنان (على حرب) ئامازە بە زەمەنى مۆدىرنىتەي عەرەب دەكات، چى ھىللىكى رەخنەيى لە ھاتن و چونى ئەم پىروژە فىكرىانەدا كراۋە؟ يان تاكەكانى بەجىھانىكەر چۆن تايىبەتەندىتتەكانىان راقە كرەۋە؟ كاتىك پرسىيار و كىشەكانى گەردون و جىھان بە درىزايى مىژو بەسەرمانا كەلەكە بون. لەكاتىكدا جىھان لە رۆشنگەرى و من بىردەكەمەۋە كەۋاتە من ھەم و پرسىيارەكانى بون و كەسى بىركەرەۋەي نويۋە بو بونگەرابى ھات و دواتر دىيەھا پرسىيارى تىرى دۆزىنەۋە، ئىستاش بەھوى شۇرشى زانبارىيەكان و ژمارەكان لە زەويىيەۋە چوۋە ناۋ ئاسمان و بو گەردونىيەت.

په یوه نډییه کانی به جیهانی بون و ئاسته ننگه کانی روژشنبیری کوردی و شوناس و کهلتور و زمان و نه بونی خالی هاوبه شی ئالوژن ، کوردستان به سهر چوار پارچه دا دابهش بووه هه ریه که بیان سهر به کهلتوریکی جیاوازه، چون جه ده لیک بکهینه وه؟ لای (علی حرب) شوناس ئاویتیه و روی جیاوازی ههیه نه کو ته نیا ره هند و رویه کی هه بیت و کهلتوریش ده کاته دو جوړ کهلتوری پیشه سازی ژیان له ریځگی سیسته مه کانی ماناو سهرچاوه کانی ده لالهت و سیسته مه کانی سیمبولیزمی ناهوشمه ندی خه یالی کوی نه ته وه یه که له نه ته وه کان یان هوژیک له هوژه کان دروستی ده کات. کهلتوره که ی تریش نه هلی روژشنبیری به ره مه می ده هینن.

چون خستنه سهر و مانادار کردن و هه لوه شاننده وه ی شته باوه کان بکهین؟ کوا فهره ننگ و به شارستانی کردن و کارکردن له و گونده جیهانیه ی شوین و زه مه نیشی گوژیوه؟ کامه یه نه و گوژانکاریانه ی له شه پوله کانی نوخوازی و له ریځخراو و یانه و دهسته روژشنبیریه کاندای له حیزبه وه بو ده ولت کراوه؟ یاخود له و هه مو ئامرازو په یوه نډییه ی دروست ده بن؟ به رامبه ر بو کام مسوفه ده و زاراویه دانراوه؟ توانرا شیوه کرمانجی سهر و خواری بگه یه ننه ئاخافتن نه که یه کگرتن یاخود جیاکردنه وه؟ نه وه ی گرنکه بواری و هه ژانی روژشنبیری به و فیستیقالانه بو ناو یه کتر ناسین و شتی تر کراون و ده رکردنی سه ده ها روژنامه و گوژار و بلاو کراوه ناکریت.

سه خته بتوانین جیهانی چه مکی نوی دابه زرتین وه که (علی حرب) ئامازه به وه ده کات فیکری عه ربه ی هه تا ئیستا نه که یشتوته داهینانی زاراویه کی تاییه تی یان بینای جیهانی چه مکی نوی به شداری له ده وله مه ند بونی فیکری جیهانیدا بکات.

چون به شداری گوژانه کان بکهین؟ چی جیاکاری و شوناسیکی روژشنبیری و کهلتوری راقه کرا؟ کاتی که شوناس پیوستی به کرانه وه هه یه له فه زای به ره مه مهیناندا، چی کرا بمانگوژنه وه له بیده نگیه وه بو پرسیار، له واقیعه وه بو زهویه کی داهینه رانه؟

ئایا زه مینه ی شوژش و ئاماده کاریه کانی چی بووه له بواره کانی مه عریفه و فه لسه فه و زانسته کاندای؟

چون جه ده لیک له سهر په یوه نډییه کافمان دروست بکریت، بو نه وه ی ده سه لاتیکی هاوشپوه ی گه لان دابه زرتیت؟ نه ی چون بتوانریت باس له په یوه نډییه کانی ده سه لات و مه عریفه بکریت؟ کامه یه زهوی له دایک بونی ده سه لات و مه عریفه؟ کامه یه نه و پیځه تیوری و مه عریفی و زانستی و فه لسه فیانه ی ده سه لاتی کوردی له سهر دامه زراوه نه و راقه یه ی له ودرگرتنی تیوری جیهانیه وه کراوه؟ کامه یه ماناکانی ده سه لات و مه عریفه؟ ده بیت بگه رپینه وه بو ره که کانی فه لسه فه و زانسته کان نه که یشتوتینه ته زه مه نی سفر تیایاندا.

بزوتنه وه ی نه ته وه یی کورد بوته مایه ی گوژان له زور بواری شارستانی و کومه لایه تی و سیاسی و جیهانی تی و به هاوکیشه به و باره داخراو و دواکه وتوییه ی به درژیایی میژو کورد تی که وتوو و قوریانی گه وره ی داوه.

میژویشی ده که رپینه وه بو میژوی دیرینی جیهان، به هژی سه ختی و چری و داخراوی ناوچه یی و ناوخیی و دهره وه و دوری له رۆژه لاتی ناوه راست و نه بونی سنوری دهریایی و هاوبه شی نه کردنی له گه شه سه ندنه کانی جیهاندا نه ی توانیوه به شداری له په یوه نډی جیهانیتیدا بکات و سود له گه شه و قوتاغه کانی وهریگریت و به دابراوی ماوه ته وه تا سه ده ی 21 به بی به شداری له پریشکی نه و گوژانه گرنگ و ریشه ییه بالایانه ی له جیهاندا رویان داوه.

شوژشکی تیوری دانمه زرا، وهرچه خانیکی ریشه یی بکات و دوا ی راپه رینیش نه و گوژانکاریه ریشه ییانه نه کرا جگه له زانیاری وهرگرتن له تیوری جیهانی تیوریکی خو ی نه بووه.

کار و جیاوازی له نیوان سه نتریا لیزمی دیموکراتی شارو شاخدا نه کردوو، زیاتر له پرسپاره کانی پاراستنی ئاسایشی نه ته وه بیسه وه دریتزه به و تراپتیا دراوه، پیوسته بپرسین: کامه یه پیکهاته کانی ئاسایشی نه ته وه بی و ستراتژیو پروسیس و پلانه کانی چیه؟ سنور و جوگرافیا؟ نایا کومه لگه ی کوردی چون ده خویندریتته وه؟ ته کنه لوژیای نیه و نایتته کومه لگه یه کی پیشه سازی و زانستی کشتوکال و بازگانیشی نیه نایتته کومه لگه یه کی کشتوکالی؟ نایا چی پاشه که وتیکی نابوری و نامار و جیاکاریه که هه یه بو جهنگ و گرانی و روبه روبه وه ی پیشهاتی ترسناک؟ کامه یه بواری بازگانیشی ته نیا که رتی تاییه تیه و هم بازار ره شیه ی لیکه وتوتسه وه، زور بواری نابوری ته و او پشتگویی خراوه؟ کامه یه سوپا و زانستی سه ربازی و معریفی بهر بلاوی جهنگ؟ ئاسایشی نه ته وه بیسه سه ره تا رهگ و ریشه ی نه ته وه و پیگه کانیه تی، ته مەش ته نجامی ته وه یه شوپش خویندنه وه یه کی قولی بو ته و چه مکانه نه کردوو و نه یه توانیوه سو سیولژیایه کی تاییه ت به کومه لگه یه داپریتت و پراکتیکی بکات چه مکه باوه کان بگوزیتت به چه مکی نوی وه (لینین و ماوتسی تونگ و هوشی منه و جوز جوز تیتوو شیمام خومه یی) و ده یانی تر له جیهاندا کردیان.

باس له خالی وهرچه رخان بکه یی ده بیت بگه ریتنه وه بو رهگ و ریشالی فهلسه فه و گوزانکاریه زانستی و معریفیه کان، ته وه ی چه مکی داهینان و گوزانی هه لگرتیت شوپشه و پابه ندی خستنه سه ره له بواره کاند، وه که ته وه ی خوالیخوشبو (ناسری سویمانی) له سه ره دهقی قورئانی و فهرموده کان ده یکرد، یان (فاروق ره فیک) ده یه ویت له بواری بیرو فهلسه فه دا بیکات، یان کومه لیک هه لبارده ی روشنبیری له بواری ره خنه ده سه لات و معریفه دا ده یکه و کردنه وه ی ته ویتستگانه ی کاره با له فیزیای کاره با پیدا و کردنه وه ی پالوته ی نه وت به شیکن له داهینان، پیوسته با یه خ به که سانی داهیننر بدریت. ته رکی (روچیس دوبریه) یه که له بواری شوپش و میدیولژیادا بیکات.

شوپشی بیر و زانیاریه کان دامه زانندی فهزا و که شیککی نوییه بتوانین به ره و جیهانیکی داهیننر بچین. به هه ژان و گوزانکاری و هوشیار کردنه وه و تویتینه وه و پرسپار و گومان. هتد. هم وهرچه رخانه گرنگی ئیستایه هه تا له بواره کانی زانین و زانیاری و خویندنه وه و به ره مهیناندا مانای بیر کردنه وه له ته رک و کار و گوزانکاریه له هه مو بنه ماو بونیاد و چه مکه سواوه کانه وه به ره و فهزای کراوه و داهینان.

*** / سودم له هه مو کتیبه کانی عه لی حه رب وهرگرتوه .

له گوڤاری گوڤاری شه نه له 2010/2/1 دا به ناو نیشانی (پرسپاره کانی روشنبیرو فهزای روشنبیری کوردی) دا بلا بوته وه. جاریکی تر ته بیدۆرم کرد و کورتم کرده وه.

1- أوهام النخبه أو نقد الميقف " علی حرب " - الغبعه الپانیه / 1998، المرکز الیقافی العربی / 38.

2- باسی کوتاییه کان / کردنه وه کانی به جیهانی بون و ته له زگه کانی شوناسنامه / علی حه رب / وهرگیپانی له عه ره بیسه وه سه لاه حه سه ن پاله وان / چاپی یه که م 2006 هه ولیر. 25.

له گوڤاری ریبه ر ژماره (17) پایزی 2023 دا بلا بوته وه.